

KIRSAL KALKINMA UYGULAMALARINDA TARIMSAL KREDİNİN ROLÜ

VE

TARIM KREDİ KOOPERATİFLERİ UYGULAMASI

O.Murat Koçtürk * M.Metin Artukoğlu ** Erdoğan Güneş ***

Funda Gençler **** Öznur Şen *****

Özet : Tarım sektörünün son dönemlerde yaşanan gıda kriziyle tüm ülkelerde yaşamsal öneme sahip olduğu bir kez daha ortaya çıkmıştır. Bu durum, tarımın sektörler arasında önemini ve niteliksel önceliğini de göstermektedir. Yaşanan ekonomik krizler, hızlı nüfus artışı, gıda ürünlerine talebin her geçen gün yükselmesi, tarımın önemini ve gerekliliğini daha da artırmaktadır. Bu nedenle olumsuz koşul ve etkilerden tarımın etkilenmemesi açısından desteklenmesi zorunludur. Türkiye’de tarım sektörünün finansmanında teşkilatlı olarak faaliyet gösteren T.C. Ziraat Bankası ve onun plasmanları ile etkinlik gösteren Tarım Kredi Kooperatifleri etkilidir. Küçük işletmeciliğin hakim olduğu kırsal kesimde, tarımsal kredi girdi temini, ürün satışı ve sürdürülebilir tarımsal üretim açısından önemlidir. Tarımda işletme kredilerindeki artışın yanında, kırsal kalkınma amaçlı proje uygulamaları da artmaktadır. Bu amaçla 2002 yılından sonra, ülke genelinde kırsal alanda ekonomik ve sosyal gelişmeyi sağlamak, gerçek ve tüzel kişilerin tarım ürünlerinin işlenmesi, değerlendirilmesi ve pazarlamasına yönelik ekonomik faaliyete ilişkin yatırımları teşvik etmek ve desteklemek amacıyla, Devlet Planlama Teşkilatı tarafından yürütülen Düzey 2 Bölgeleri Kalkınma Programı yürürlüğe girmiştir. Bu çalışmada, kırsal kalkınma uygulamalarında tarımsal kredinin rolü, devlet tarafından verilen krediler ve bu kredilerin tarım kredi kooperatifleri tarafından uygulaması incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kırsal Kalkınma, Tarım Kredi Kooperatifleri, Tarımsal Finansman.

* Doç. Dr. Celal Bayar Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu

** Prof. Dr. Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü

*** Doç. Dr. Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü

**** Dr. Celal Bayar Üniversitesi Tütün Ekspertiği Yüksekokulu

***** Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği Kooperatif Uzmanı

The Role Of Agricultural Credits In Rural Development And Agricultural Credit Cooperatives Application

Abstract : *Agriculture sector is a vital sector for food supplement yet again it is appeared so as it is experienced like food crisis lately. This situation shows the importance of agriculture among the sectors and priority in quality as well. Economical crisis, rapid population growths, demand acceleration for the food products, have raised the severity and necessity of agriculture. For this respect, agriculture sector has to be supported in order to prevent the pernicious effects and conditions. Turkish Republic of Agriculture Bank and Agriculture Credit Cooperatives which is mainly invested by the above cited bank are the main actors of financing agriculture sector in Turkey. Small scaled farming system is dominated in rural area, for this reason agricultural credits are mainly important to get the necessary inputs and marketing for a sustainable agricultural production. Rural development oriented projects are increased as well as business loans in agriculture. For this purpose, after 2002, Development Program in Nuts 2 Zone has implemented by State Planning Organization to achieve economical and social development among rural areas of the country, to support and to promote economical activities of natural and legal persons' agricultural production, process, and marketing investments. In this study, the role of agricultural credits in rural development, state credits and the application of these credits by agricultural credits cooperatives are analyzed.*

Key Words: *Rural Development, Agriculture Credit Cooperatives, Agricultural Finance.*

GİRİŞ

Tarım sektörünün son dönemlerde yaşanan gıda kriziyle tüm ülkelerde yaşamsal öneme sahip olduğu bir kez daha ortaya çıkmıştır. Bu durum, tarımın sektörler arasında önemini ve niteliksel önceliğini de göstermektedir. Yaşanan ekonomik krizler, hızlı nüfus artışı, gıda ürünlerine talebin her geçen gün yükselmesi, tarımın önemini ve gerekliliğini daha da artırmaktadır. Bu nedenle olumsuz koşul ve etkilerden tarımın etkilenmemesi açısından desteklenmesi zorunludur. Günümüzde tarımda uygulanan devlet destek ve sübvansiyonları yanında, kredi kurum ve kuruluşlarının düşük faizli, geri ödemesi esnek finansman uygulamaları da artış göstermektedir.

Teorik tartışmaları ve uygulamalarının başlangıcı daha eskilere dayanmakla birlikte, son 15-20 yıldır “**kırsal kalkınma**” kavramı sıkça gündeme gelmektedir. Dünyada, tüm insanların mutlu ve refah içinde

yaşadığı bir ortam dileği ve stratejisi ile kırsal alanlarda yaşayanlara yönelik kalkınma arayışları hızlanmıştır. Artık, dünyanın herhangi bir noktasındaki bir kırsal alanın sorunu, sadece sorunu yaşayanların karşı karşıya kalma durumunda olduğu bir yaşam şartı olmaktan çıkmıştır. Birleşmiş Milletler, Dünya Bankası, Avrupa Birliği, Gönüllü Kuruluşlar ve Hükümetler kırsal kalkınma olgusuna daha fazla kaynak, bilgi ve zaman ayırma durumuna gelmişlerdir.

Kırsal kalkınmada temel amaç; kırsal alanların varlığının devam ettirilmesi, kır ile kent arasındaki farklılıkların azaltılması, doğal kaynak potansiyellerinden çevreye duyarlı bir biçimde yararlanmanın geliştirilmesi, sivil toplum örgütleri ve yerel yönetimlerin katılım ve katkılarının artırılması, kentli kesime göre ekonomik ve sosyal olanakları kısıtlı olan ve esas olarak gelirinin büyük kısmını tarımdan ve tarıma dayalı faaliyetlerden sağlayan kırsal toplumun yaşam standardının iyileştirilmesi için entegre sürdürülebilir bir kırsal yaşamın sağlanmasıdır (Anonim, 2004).

Küçük işletmeciliğin hakim olduğu kırsal kesimde, tarımsal kredinin girdi temini, ürün satışı ve sürdürülebilir tarımsal üretim açısından önemi büyüktür. Tarımda işletme kredilerindeki artışın yanında, kırsal kalkınma amaçlı proje uygulamalarına artmaktadır. Bu amaçla 2002 yılından sonra, ülke genelinde kırsal alanda ekonomik ve sosyal gelişmeyi sağlamak, gerçek ve tüzel kişilerin tarım ürünlerinin işlenmesi, değerlendirilmesi ve pazarlamasına yönelik ekonomik faaliyete ilişkin yatırımları teşvik etmek ve desteklemek amacıyla, Devlet Planlama Teşkilatı tarafından yürütülen Düzey 2 Bölgeleri Katılım Programı yürürlüğe girmiştir. Bununla Tarım ve Köy işleri Bakanlığı Teşkilatlanma ve Destekleme Genel Müdürlüğü tarafından yürütülen Kırsal Kalkınma Yatırımlarının Desteklenmesi Hibe Programı ile Köy Bazlı Katılımcı Yatırım Programına, yerel finansman kuruluşu olarak Tarım Kredi Kooperatifleri Genel Müdürlüğü aktif katılmaktadır. Bu çerçevede, tarım kredi kooperatifleri adına verilen toplam 21 adet proje, hibe almaya hak kazanmıştır ve projeler tamamlanma aşamasındadır. Ayrıca Kırsal Kalkınma Yatırımlarının Desteklenmesi Hibe Programı 3. ve 4. etabında, kooperatifler adına 52 adet proje daha verilmiş ve uygulama aşamasına geçilmiştir.

Bu çalışmada, kırsal kalkınma uygulamalarında tarımsal kredinin rolü, devlet tarafından verilen krediler ve bu kredilerin tarım kredi kooperatifleri tarafından uygulaması incelenecektir. Çalışmada kırsal kalkınmada kooperatiflerin ve örgütlenmiş çiftçi kuruluşları tarafından uygulanan projeli kredilerin, kırsala yönelik önemi de çeşitli açılardan ortaya konularak, değerlendirmeler yapılacaktır.

KIRSAL KALKINMA KAVRAMI VE TÜRKİYE’DE KIRSAL KALKINMA UYGULAMALARI

Kırsal kalkınma, kırsal alanların varlığının devam ettirilebilmesi ve kentli kesime göre daha geri ekonomik ve sosyal imkanlara sahip kırsal toplumun yaşam şartlarının iyileştirilebilmesi için geliştirilen girişimlerdir. Kalkınma çabalarını mekansal boyutta ele alan ve çoğu zaman tarımsal kalkınma ile de arasında yakın bağlar kurulan kırsal kalkınma için, çok yönlü niteliği de göz önüne alınarak, kapsamlı tanıma ihtiyaç vardır. Bu bağlamda **kırsal kalkınma**; kentsel alanların dışında bulunan dezavantajlı yaşam ve çalışma ortamlarında, mevcut doğal kaynakların istismarına neden olmadan, uygulanabilirlik ve sürdürülebilirlik açısından değerlendirilmek yoluyla, hayat standartlarının ve gelir düzeylerinin yükseltilmesi, refahın artırılması, bölgeler arasındaki gelişmişlik farklılığının kaldırılması, tarımsal yapının iyileştirilmesi, tarımsal üretimde kalitenin artırılması, her ölçekten işleme sanayinin kurulması, en azından tarımsal üretimin sanayi ile entegre edilmesi, gıda güvenliği, işsizliğin azaltılması, sağlıksız bir göçün önlenmesi gibi amaçlarla, tarımsal kalkınmaya ilaveten kırsal alt yapı, tarımsal alt yapı, eğitim, sağlık, sosyal güvenlik, örgütlenme, barınma, ulaşım, haberleşme, istihdam, pazarlama, kırsal turizm, yöresel el sanatları vs gibi sosyal, kültürel ve ekonomik alanlardaki mevcut yapılarda ihtiyaçların ve önceliklerin belirlenmesi ve belirlenen hususlarda yetersizliklerin giderilmesi-iyileştirilmesi için planlanan tüm geliştirici faaliyetleri ifade etmektedir (Anonim, 2002, Gülçubuk, 2005, Turhan, 2005).

Türkiye, dünyada sosyal ve ekonomik kalkınmasını belirli bir plan ve program içinde yürütme gereğini duyan ve planlı bir kalkınmayı daha 1930’lu yıllarda uygulamaya koyan çok az ülkeden biridir. Cumhuriyet’in kuruluşundan beri kırsal alanları kalkındırmak, ulusal kalkınma çalışmalarına entegre etmek ve kent-kır dengesizliğini gidermek amacıyla yerel, bölgesel ve ulusal ölçeklerde önemli çalışmalar yapılmaktadır. Bu çalışmalar, ülkemizin geçirdiği ekonomik süreçler ve planlama açısından iki dönem olarak incelenebilir. Bunlar, Planlı dönem “öncesi” çalışmalar ile “sonrası” çalışmalardır. Cumhuriyet’in ilk yıllarında tarımsal üretimdeki sıkıntıları gidermek ve gıda güvencesini sağlamak ve özellikle küçük üreticilere istihdam ve iş alanları oluşturacak yaklaşımlar hep ön planda yer almıştır. Bu yıllarda nüfusun büyük bölümünün kırsal da yaşaması ve tarımla uğraşması, insan kaynaklarının zayıf olması kırsal kalkınma politikalarında kamucu yaklaşımları ön plana çıkarmıştır. Bundan hareketle, çalışmalar özellikle temel insani gereksinimlerin karşılanmasında yoğunlaşmıştır. Bu süreçte önemli gelişmeler kaydedilmiş ve model sayılabilecek girişimlerde de bulunulmuştur (Gülçubuk 2005/a).

Türkiye’de günümüzde kırsal kalkınmanın kavramsal çerçevesini aşağıda verilen dört stratejik amaç üzerinden kabul etmektedir (TKB, 2011):

1. Ekonominin geliştirilmesi ve iş imkanlarının artırılması
 - 1.1 Tarım ve gıda sektörlerinin rekabetçi bir yapıya kavuşturulması
 - 1.2 Kırsal ekonominin çeşitlendirilmesi
2. İnsan kaynaklarının, örgütlenme düzeyinin ve yerel kalkınma kapasitesinin geliştirilmesi
 - 2.1 Eğitim ve sağlık hizmetlerinin güçlendirilmesi
 - 2.2 Yoksullukla mücadele ve dezavantajlı grupların istihdam edilebilirliğinin artırılması
 - 2.3 Yerel kalkınma kapasitesinin güçlendirilmesi
3. Kırsal alan fiziki altyapı hizmetlerinin geliştirilmesi ve yaşam kalitesinin artırılması
 - 3.1 Kırsal altyapının geliştirilmesi
 - 3.2 Kırsal yerleşimlerin geliştirilmesi ve korunması
4. Kırsal çevrenin korunması ve geliştirilmesi
 - 4.1 Çevreci tarım uygulamalarının geliştirilmesi
 - 4.2 Orman ekosistemlerinin korunması ve orman kaynaklarının sürdürülebilir kullanımının sağlanması
 - 4.3 Korunan alanların yönetimi ve geliştirilmesi

Türkiye'nin farklı bölgelerinde kırsal yaşam alanlarındaki sosyo-ekonomik farklılıkların mümkün olduğu seviyede ortadan kaldırılması için hükümetler tarafından "kırsal kalkınma projeleri" uygulanmıştır. Bu projeler kırsal alanda altyapıyı geliştirmeyi, burada yaşayan nüfusun gelirlerini arttırmayı, yaşam düzeylerini yükseltmeyi, bitkisel ve hayvansal üretimi geliştirmeyi amaçlamaktadır. Bu projeler ve uygulanacağı yerler, kalkınma planlarında "kalkınmada öncelikli yöreler" için belirlenen ilkeler doğrultusunda ve uluslararası finans kuruluşlarının tercih ve önceliklerine uygun olarak belirlendikten sonra, uluslararası finans kuruluşlarına teklif edilmektedir. Türkiye'de il veya iller düzeyinde hükümetler tarafından uygulanan dış kaynaklı kırsal kalkınma projeleri iki kuruluş tarafından kredili olarak finanse edilmiştir. Bunlar; Dünya Bankası ve Uluslar arası Tarımsal Kalkınma Fonudur (Gülçubuk 2005/a). Türkiye'de geçmiş dönemlerde uygulanmış ve halen uygulanmakta olan çok sayıda kırsal kalkınma projesi bulunmaktadır. Bunlar, Çorum - Çankırı Kırsal Kalkınma Projesi, Yozgat Kırsal Kalkınma Projesi, Erzurum Kırsal Kalkınma Projesi, Bingöl – Muş Kırsal Kalkınma Projesi, Ordu - Giresun Kırsal Kalkınma Projesi, Doğu Anadolu Havza Geliştirme Projesi, Köy Kent Projesi, Köy Merkezli Tarımsal Üretime Destek Projesi, Sosyal Ormancılık Projesi, Tarımsal Yayım ve

Uygulamalı Araştırma Projeleri, Televizyon Yoluyla Yaygın Çiftçi Eğitim Projesi gibi tamamlanmış kırsal kalkınma projeleri gerçekleştirilmiştir (TKB, 2011). Bunun yanı sıra, Bölgesel kalkınma projeleri kapsamında, GAP, DAP ve DOKAP uygulanmaktadır (Turhan, 2005). Belirtilen projelere ek olarak 2010 yılından beri Anadolu Su Havzaları Rehabilitasyon Projesi, Diyarbakır - Siirt Batman Kalkınma Projesi, Ardahan - Kars - Artvin Kalkınma Projesi, Doğu Karadeniz Bölgesinde Küçük Ölçekli Çiftçilerin Yaşam Koşullarının iyileştirilmesi Projesi, Çoruh Nehri Havza Rehabilitasyon Projesi, Tarımsal Yayımı Geliştirme Projesi (TarGel), Kırsal Alanda Sosyal Destek Projesi, GAP Entegre Kırsal Kalkınma Projesi devam etmektedir (TKB, 2011).

Diğer yandan kırsal kalkınma ve tarımsal üretim çalışmalarının önemli bir boyutunu kırsal alanda gerek kamu tarafından gerek sivil toplum tarafından gerçekleştirilen örgütlenmeler oluşturmaktadır. Yerinden yönetim ilkesine göre kurulan il, ilçe, belediye ve köy muhtarlıkları gibi mülki ve yerel idareler sahip oldukları geniş yetkilerle kırsal alanlarda görev üstlenen önemli kurumlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Aslında, kırsal alan örgütlenmesini kooperatifler ve kooperatif haricindeki ekonomik ve sosyal amaçlı, aynı zamanda baskı grubu olan sivil çiftçi örgütleri olarak iki grup halinde incelemek olasıdır. Çünkü, tarım sektöründe üreticilerin ekonomik yönden örgütlenmesinde dünya da en fazla görülen ve yaygın olan örgütlenme modeli kooperatif olarak ifade edilmekte ve kamu ve özel sektörün yanında üçüncü bir sektör olarak kooperatif sektörü gösterilmektedir. Ülkemizde üretici örgütlenmesinin en yaygın biçimin oluşturan kooperatifçilik daha çok sayısal yönden olmuş, sektördeki etkinlikleri arzu edilen seviyeye ulaşamamıştır.

III) TARIMSAL KREDİ UYGULAMALARI VE BUNUN KIRSAL KALKINMAYA ETKİLERİ

Türkiye’de tarım sektörü birçok açılarından önemini korumaktadır. Özellikle artan nüfusun temel besinlerini üreterek insan gereksinimleri karşılması, gelişen gıda sektörüne hammadde sağlaması ve özellikle de sanayi ile bütünleştiği ölçüde kalkınmanın aracı olması açısından tarım, ekonomideki önemini devam ettirmektedir. Yer yer yaşanan krizler, kuralık, sel şeklinde kendini gösteren küresel iklim değişimleri tarımın ulusal olduğu kadar uluslararası önemini de ortaya çıkarmaktadır. Bu süreçte tarımsal işletmelerin sorunlarının çözümüne yönelik her atılan adım ve uygulamalar, sürekli ve sürdürülebilir üretimin güvencesi olmaktadır. Üretimin gerçekleştiği tarım işletmelerinin ekonomik ölçek büyüklüğüne ulaşmasında ve üretimde eksik sermayenin tamamlanmasında, tarımsal kredi önemli olmaktadır. Son yıllarda Türkiye’de tarımsal kredi alanında hızlı değişimler yaşanmakta, bu süreçte T.C. Ziraat Bankası yanında özel bankaların tarım sektörünün finansmanına yönelik uygulamaları artmaktadır. Şu halde yıllardır kamu kaynaklarıyla kırsal kalkınmanın önemli öğelerinden biri olan tarım

işletmelerinin kredilendirilmesinde özel sektör kaynakları da artık işler hale gelmiştir. Tarımda yaşanan değişimlerin etkisiyle kırsal alanda üretim yapısının gelişmesi, tarımsal girdi ve tarımsal sanayiye finansal destek sağlayan organizeli örgütlerin, tarımsal yapı ve faaliyetlerin özelliklerini dikkate alarak kredileme politikalarını planlamaları ve uygulamaları yaygın olarak görülmektedir.

Kırsal kalkınma sürecinde tarım işletmelerinin gereksinimlerini karşılayarak gelişimi sağlamak hedefi, tüm plan ve programlarda yer almıştır. İşletmelerin temel sorunu olan finansmana ilişkin kredilerin uygulama ve yapılandırması yoluyla sektörel üretimin sürdürülebilirliğini sağlamak, kalitesini artırmak, üretici gelirini istikrarlı hale getirmek sürekli hedeflenmiştir. Özellikle gelişme yolundaki alanlarda üretimin temelini oluşturan tarım işletmelerinin güçlendirilmesinde, kamu destek ve kredi uygulamalarına birçok kez rastlanılmıştır. Bu uygulamalar genel olarak kamu kaynaklarıyla yapılırken, son zamanlarda piyasa koşulları etkinliğini artırmıştır. Örneğin ürün işleme ve pazarlamasında tarım satış kooperatif ve birlikleri yeniden yapılanma sürecinde güçlendirilememiştir. Kredi alanında da özel banka uygulamaları artmasına karşın, tarım kredi kooperatifleri ve T.C. Ziraat Bankası da devlet destek ve kontrolü ile çalışmalarına devam etmişlerdir. Özellikle sübvansiyonlu kredi uygulamaları kamu kaynaklarıyla işletmelere aktarılmaya devam etmektedir (Güneş 2009). Tarımsal desteklemelerde ürün alımları sınırlandırılmış, alan bazlı desteklemeler ve çevreyi korumayı amaç, sürdürülebilir kalkınmayı önemseyen edinen tarımsal üretim teşvik edilmektedir. Bu alanda düşük faizli hatta sıfır faizli kredilerin işletmelere yönelimi söz konusu olmaktadır.

Kırsal kesimin gelişmesinin önündeki temel engel kaynak yetersizliğidir ve 9. kalkınma planında bu kaynak ihtiyacının giderilmesine yönelik olarak uygun finansman araçlarının geliştirileceği ve bu kaynakların yaygınlaştırılacağı belirtilmektedir. Tarım Kanunuyla çerçevesi belirlenen tarımsal destekleme politikaları, üretimde verimliliği artırmayı amaçlamaktadır. Tarımsal desteklemelerdeki değişim (DGD desteklemesi), tarımsal kredi sübvansiyonları ile destekleme ödemelerinin üreticilere ulaştırılması, kamu kaynaklarının etkin kullanılması, mikro-kredi uygulamaları yoluyla kırsal alana yönelik yatırımların artırılması amaçlanmaktadır. Günümüzde tarımsal işletmelerde ölçek büyüklüğünün artırılması yanında, üretim teknikleri ve üretim koşullarının iyileştirilmesi, işletmelerin sanayi ile uyumlu olarak modernizasyonlarının sağlanması konusu özendirilecek öncelikler arasında yer almaktadır.

Hedeflenen amaçlara ulaşmada günümüzde tarımsal kredi olarak bankalarca işletmelere açılan yaklaşık 24 milyar TL düzeyindeki kredinin yetersizliği bilinen bir gerçektir. Bu değerin sadece kısa vadeli üretimi

canlandırmadan öteye gitmeyeceği de bilinmektedir. Ancak kalkınma sürecinde hızla ilerleyebilmek için, işletmelerin ekonomik ölçek sınırına ulaşmaları, entansif üretimde bulunmaları, teknolojik yapılarını geliştirmeleri, uzun vadeli alt yapı yatırımlarını gerçekleştirmeleri gerekmektedir. Kalkınmanın önemli bir parçası olarak görülen bu uygulamaların yapılabilirliğini artırmada finansal kaynak gerekmektedir. Belirtilen kaynakların özel kesim katkısı ile yapılması son zamanlarda önemli hale gelebilmektedir. Bunu teşvik amacıyla çeşitli tebliğler de çıkartılmaktadır. Bu amaçla 2011/9 nolu olarak çıkartılan **“Kırsal Kalkınma Yatırımlarının Desteklenmesi Programı Kapsamında Tarıma Dayalı Sanayi Yatırımların Desteklenmesi Hakkında Tebliğ’de”** amaç; doğal kaynaklar ve çevrenin korunmasının dikkate alarak, kırsal alanda gelir düzeyinin yükseltilmesi, tarımsal üretim ve tarıma dayalı sanayi entegrasyonunun sağlanması için küçük ve orta ölçekli işletmelerin desteklenmesi, tarımsal pazarlama alt yapının geliştirilmesi, gıda güvenliğinin güçlendirilmesi, kırsal alanda alternatif gelir kaynaklarının oluşturulması, toplu basınçlı sulama sistemlerinin geliştirilmesi, yürütülmekte olan kırsal kalkınma çalışmalarının etkinliklerinin artırılması ve kırsal toplumda belirli bir kapasitenin oluşturulmasına ilişkin usul ve esasları belirlemek olarak açıklanmaktadır.

IV) KIRSAL ALANDA SOSYAL DESTEK PROJESİ VE KIRSAL ALANA YÖNELİK DİĞER HİBE PROGRAMLARI UYGULAMALARI

Türkiye’de bu güne kadar köy sayısının yüksekliği, yerleşmedeki dağınıklık, coğrafi doğal zorluklar, alt yapı sorunları vs gibi hususlar mali kaynakların yetersizliğinden dolayı sürekli problemlere neden olmuştur. 18 Mart 1924 tarihinde çıkarılan ilk Köy Kanunu’ndan bu güne kadar kırsal alanlara götürülen hizmetlerin maliyetlerinin azaltılması, daha geniş topluluklara ulaşarak hizmetlerin etkinliklerinin arttırması, yerleşim yapısının iyileştirilmesi, ulusal pazar yapısıyla bütünleşmenin sağlanması vs gibi düzenlemelerle köylülerin de kentsel alanlardaki yaşam düzeyine ulaştırılması amacıyla mevcut yaşanan problemlerin çözümü için değişik hükümet dönemlerinde Merkez Köy Yaklaşımı, Tarım-Kent Yaklaşımı, Köy-Kent Yaklaşımı ve Köye Dönüş Yaklaşımı gibi değişik çözüm yolları geliştirilmiştir.

Bunlardan Köy Kentler, geçmiş yıllardaki denemeleri ve uygulamadaki kesintisinin ardından, 2 Eylül 2000 tarihinde ilk olarak Ordu/Mesudiye ilçesine bağlı Çavdar Köyünde resmen “Çavdar ve Yöresi Köy-Kent Projesi” olarak uygulanmaya konulmaya çalışılmıştır. Üç aşamada uygulanması öngörülen bu projede, birinci aşamada, alt yapı hizmetlerinin (içme suyu, kanalizasyon, sulama, köy sosyal tesisleri, ulaşım, haberleşme vb.), ikinci aşamada, eğitim, sağlık ve sosyal hizmetlerin (ilköğretim okulu

inşası, mevcut okulların onarımı, sağlık ocağı, ambulans alımı, kültür ve sanat evi yapımı, gezici kütüphane, oyun sahaları, toplum merkezleri, cami ve mezarlık çevrelerinin düzenlenmesi) ve üçüncü aşamada ise ekonomik ve kırsal kalkınmaya yönelik hizmetlerin (bütün köylerin ortak olduğu tarımsal kalkınma kooperatifi kurulması, hayvancılığın geliştirilmesi, seracılık, meyvecilik, su ürünleri yetiştiriciliği, mera ıslahı, orman ürünleri işleme ve değerlendirme tesisi yapımı, küçük sanayi sitesi kurulması, eko-turizm yapılması vs gibi) hususların gerçekleştirilmesi planlanmıştır. Daha sonraki süreçlerde proje, konjonktürel gelişmeler nedeniyle tamamlanamamıştır. Bu proje Türkiye kırsal kalkınmasında önemli bir deneyim olarak yerini almıştır.

Tarım kentleri, köy kent benzeri uygulamalar olup, 1970-1980 arasında uygulanmıştır. 8-10 birimin bir araya getirilerek köylerin özeğindeki köyün tarım kenti yapılması öngörülmüştür. Köylerin bu merkez köye ve merkez köyün de düzenli yol bağlantısıyla ile bağlanması şekliyle planlanmıştır. Tarım kentlerinde tarım araçlarıyla ilgili atölyelerin açılması ve tarıma dayalı orta büyüklükte sanayi kuruluşların kurulması ve geliştirilmesi öngörülmüş ancak proje uygulama alanı bulamamıştır.

Kırsal alanda görülen yerleşim dağınıklığının kırsal alana götürülen sosyal ve ekonomik altyapı hizmetlerinin maliyetinin yüksek olmasından ve bu hizmetlerin tüm gruplara yaygınlaştırılamamasından hareketle 3ncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda merkez köylerin oluşturulması öngörülmüştür. Bunun ile, 1974 yılında ülke genelinde tamamlanan merkez köylerin belirlenmesi çalışmaları uygulamaya aktarılamadan 1977 yılı hükümet programında "köy-kentler" uygulaması bunun yerini alarak kırsal kalkınma politikası olarak belirlenmiştir.

Köykent uygulaması için ülke genelinde Doğu Anadolu hayvancılık bölgesi (Van-Özalp) ve Güneydoğu Anadolu sulama bölgesi (Şanlıurfa) olmak üzere iki merkez pilot bölge seçilmiştir. Ancak hükümet değişikliklerinden dolayı köykent uygulaması 1979 yılı sonunda terk edilmiştir.

Yukarıda sayılan uygulamalara ilave olarak Çok Yönlü Kırsal Alan Planlaması 1965-1975 yılları arasında İzmir, Manisa, Diyarbakır, Uşak, Urfa ve Malatya illerinde uygulanan bu yöntem, Köy İşleri Bakanlığı tarafından ülkemizde tanıtılmıştır. Hollanda, İtalya ve İsrail'de benzer uygulamalar dikkate alınarak yapılan uygulamalarda köyün yeterli bir birim durumuna getirilerek köy-kent ayrımının azaltılması amaçlanmıştır. Kırsal alanı bir bütün olarak ele alan uygulamada, kalkınmayı etkileyen tüm etmenler birlikte ele alınması ve tarımsal gelişmenin sağlanması amaçlanmıştır. Hazırlanan 150 plan, halkın katılımının azlığı, finansman yetersizlikler, ülke şartlara uymaması, yerel ihtiyaca cevap vermemesi ve yanlış öncelikler nedeniyle uygulanamamıştır.

Kırsal Alanda Sosyal Destek Projesi, kırsal alanda örgütlenme ve kooperatifçilik yoluyla başarılı bir ekonomik model oluşturma deneyimine sahip olan TKB ile yoksullukla mücadelede sosyal politikalar üretmede etkili bir rol üstlenen Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğünün imkanlarını birleştiren, sosyal ve ekonomik amaçlı bir kırsal destek projesidir (TEDGEM 2011). **Kırsal Alanda Sosyal Destek Projesi**, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu 3294 sayılı Yasa kapsamında bulunan ve sosyal güvence kapsamında bulunmayan vatandaşlar için Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları (SYDV) aracılığı ile sosyal amaçlı yardımlar sağlamaktadır. SYDV kendi hizmet alanlarında bir model olarak kabul edilebilecek bir çalışma sistemine sahiptir. Fon kaynaklarından yararlanabilecek fayda sahipleri ve gerçekleştirilecek yardımlar ülke genelinde yayılmış bulunan 931 Vakıf aracılığı ile belirlenmektedir. Vakıflar çalışmalarını bünyesinde bulunan Vakıf Mütevelli Heyetleri ile gerçekleştirmektedir. Kırsal alanda sosyal destek projesi altında TKB organizasyon alt yapısı ile Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğünün maddi kaynakları bir araya getirilmekte ve kamu kaynaklarının en etkili şekilde kullanılması imkanı ortaya konulmaktadır. Burada proje ölçekleri; a) 30-120 Aile X 4 Baş Süt Sığırcılığı, b) 50 aile X 25 baş koyunculuk olan projeler ve c) Kırsal ve Tarımsal amaçlı diğer projeler desteklenmektedir. Proje Kapsamında; 2003-2004 Yıllarında 74 İlden 197 kooperatif programa alınmıştır (150 Ortaklar Mülkiyetinde Süt Sığırcılığı, 45 Ortaklar Mülkiyetinde Damızlık Koyun Yetiştiriciliği ve 2 adet Ortaklar Mülkiyetinde Seracılık). 2005 Yılında 69 İlden 201 kooperatif programa alınmıştır (141 Ortaklar Mülkiyetinde Süt Sığırcılığı, 60 Ortaklar Mülkiyetinde Damızlık Koyun Yetiştiriciliği). Kırsal Alanda Sosyal Destek Projesi kapsamında 2003-2008 yılları arasında proje uygulayan 902 kooperatife 479.706.923,00,-TL kredi kullanılmıştır (TEDGEM, 2011).

Sosyal Riski Azaltma Projesi (SRAP) yoksulları hedef alan bir sosyal yardım sistemin kurulmasını amaçlamaktadır. SRAP hızlı yardım ve yatırım olmak üzere 2 temel bölümden oluşmaktadır. Hızlı Yardım bölümü tamamlanmış olup, bu kapsamda “okula devam paketleri, gıda yardımları” gerçekleştirilmiştir. Yatırım bölümü kurumsal gelişim, şartlı nakit transferi ve yerel girişimler alt bileşenlerinde oluşmaktadır. Kırsal kalkınma doğrudan ilgili bulunan yerel girişimler alt bileşeni kapsamında gelir getirici projeler, istihdama yönelik beceri kazandırma eğitimleri, sosyal hizmet amaçlı projeler, toplum yararına geçici çalışma programları ve toplum kalkınması projeleri desteklenmektedir (Gülçubuk, 2005/b).

V) AB KIRSAL KALKINMA YAKLAŞIMLARI VE TÜRKİYE

Kırsala alana yönelik hibe programlarını ortaya koyarken, çeşitli ölçülerde kaynaklarından yararlandığımız AB uygulamalarını incelemek gerekmektedir. Nitekim Tarım ve Köyişleri Bakanlığı tarafından çıkartılan

kırsal kalkınma planında AB politikalarına uyum özellikle gözetilmiştir (TKB, 2011). AB kırsal kalkınma politikaları; Ortak Tarım Politikalarının bir parçası olarak tarım sektörünün yapısal sorunları ile ilgilenen bir politikadan, mal ve hizmet üretiminin yanında tarımın topluluk üzerindeki çok yönlü etkisini ve kırsal alanların karşı karşıya kaldığı sorunları dikkate alan bir politikaya dönüşmüştür. AB kırsal kalkınma politikasının temel mevzuatı Gündem 2000 doğrultusunda çıkarılan 1257/99 sayılı Konsey Tüzüğüdür. Bu tüzükte AB'nin kırsal kalkınmayı desteklemek için ne tür programlara yapısal fonlardan kaynak aktaracağı ele alınmaktadır. Kırsal kalkınma programlarının finansmanı üç fondan gerçekleştirilmektedir: Bunlar; Avrupa Kırsal Kalkınma Fonu (ERDF), Avrupa Yapısal Fonu (ESF) ve Avrupa Tarımsal Garanti ve Yön Verme Fonu (EAGGF)'dur (Gülçubuk 2005/b).

AB ile Türkiye'nin üyelik ilişkileri açısından kırsal kalkınma konusu; AB mevzuatının uyumlaştırılması amacıyla hazırlanan "AB Müktesebatının Üstlenilmesine ilişkin Ulusal Program" çalışmaları çerçevesinde yürütülmektedir. AB tarafından 2004–2006 döneminde sağlanan ekonomik ve sosyal uyuma yönelik katılım öncesi mali yardımların kullanımına temel oluşturmak üzere hazırlanan Ön Ulusal Kalkınma Planı (2004–2006) ve 2004 Yılı Katılım Öncesi Ekonomik Programı faaliyetleri içerisinde kırsal kalkınma da ele alınmaktadır (Anonim, 2002). Türkiye'nin 2004 Yılı Katılım Öncesi Ekonomik Programında; AB'nin tarım ve kırsal kalkınma politikalarına uyumunun sağlanması doğrultusunda, Ortak Tarım Politikasının ileride en büyük bileşeni haline gelmesi beklenen kırsal kalkınma politikalarına uyum sağlamak ve bu çalışmalara bir politika oluşturmak üzere "Kırsal Kalkınma Stratejisi ve Programı"nın hazırlanacağı belirtilmiştir. Söz konusu uygulama programının; kapsam bakımından AB'ye uyumla birlikte kırsal kalkınma faaliyetlerinin tümünü kapsamak üzere, kurumlar arası işbirliği ve iş bölümünü sağlayacak biçimde tasarlanmıştır. AB Komisyonu, 2007–2013 döneminde aday ülkelere katılım öncesinde sağlanacak mali yardımlara çerçeve oluşturmak üzere yeni bir Katılım Öncesi Yardım Aracının (KÖYA) oluşturulmasına ilişkin tüzük hazırlamıştır. Uygulanmakta olan SAPARD, PHARE ve ISPA programlarının yerini alan KÖYA kırsal kalkınma bileşeni içermektedir. AB Komisyonu birimleri tarafından hazırlanan "Türkiye'nin Üyelik Perspektifinden Kaynaklanan Hususlar" başlıklı raporda; kırsal kalkınma bileşeni kapsamında SAPARD'da yer alan tedbirlerden bazılarının Türkiye'de uygulanabileceği, ancak Türkiye ile Merkezi ve Doğu Avrupa Ülkeleri arasındaki farklılıklar ile katılım öncesinde Türkiye'nin ihtiyaçları da göz önüne alınarak, mevcut kırsal kalkınma önlemlerine ek yapılması ya da yenileriyle değiştirilebileceği belirtilmiştir (Gülçubuk 2005/b). TKB kırsal kalkınma planıyla gündeme gelen tarımsal ve kırsal alana ilişkin hibe programlarının oluşturulmasında, Katılım Öncesi Mali Yardım Aracı Kırsal Kalkınma Bileşeni olan IPARD

programına uyumun sağlanmasıyla bölgesel ve kırsal gereksinimlere uygun düzenlemeler ortaya çıkacaktır.

VI) TARIM KREDİ KOOPERATİFLERİNDE KIRSAL KALKINMA PROJE UYGULAMALARI

Tarım Kredi Kooperatifleri (TKK) Merkez Birliği tarafından hazırlanan 2023 Stratejik Hedefler ve Planlar ile ilgili raporda, Tarım Kredi Kooperatifleri strateji olarak, “Doğaya, çevreye, işçi haklarına ve içinde bulunduğu topluma saygılı, kırsal kesimde özellikle kadın ve gençlere istihdam yaratmayı ve yoksullukla savaşımı ilke edinen bir” **kurumsal sosyal sorumluluk** hedeflemiştir. Bu çerçevede TKK’lerince Kurumsal Sosyal Sorumluluk (KSS) küresel sözleşmesi imzalanacak, STK’larla işbirliği yapılacak ve yerel yönetimlerle KSS projeleri geliştirilecek ve uygulanacağı ifade edilmektedir. Diğer yandan TKK ortakları için kırsal kesimde yaşam kalitesini yükseltme fonunun oluşturulacağı ve kırsal kesimde kadınlara ve gençlere istihdam yaratmayı, yaşlılara ve sakatlara da özel bakım hizmetleri sunmayı amaçlayan projeler geliştirileceği de belirtilmektedir (Anonim, 2011).

Raporda, kırsal kalkınma projelerinin hazırlanması ve uygulanmasında TKK’nın paydaş olarak görev alması, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı tarafından sürdürülen çiftçi eğitimleri ve iyi tarım uygulamalarında TKK’nın daha aktif biçimde yer alması ve Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde bulunan ve ekonomik bakımdan kendi kendilerine yeter durumda olmayan birim kooperatiflerin stratejik olarak varlıklarını korumaları konusunda hükümetlerle işbirliğinde bulunulacağı da belirtilmektedir (Anonim, 2011).

Ülke genelinde kırsal alanda ekonomik ve sosyal gelişmeyi sağlamak, gerçek ve tüzel kişilerin tarım ürünlerinin işlenmesi, değerlendirilmesi, ve pazarlamasına yönelik ekonomik faaliyet yatırımları teşvik etmek ve desteklemek amacıyla Devlet Planlama Teşkilatı tarafından yürütülen Düzey 2 Bölgeleri Katılım Programı ile Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Teşkilatlanma ve Destekleme Genel Müdürlüğünce yürütülen Kırsal Kalkınma Yatırımlarının Desteklenmesi Hibe Programı ve Köy Bazlı Katılımcı Yatırım Programına TKK Genel Müdürlüğü APK Daire Başkanlığı Araştırma Geliştirme ve Projelendirme Müdürlüğü koordinasyonunda Tarım Kredi kooperatifleri adına verilen toplam 21 adet proje hibe almaya hak kazanmış olup projeler tamamlanma aşamasındadır. Ayrıca TKK’lerince **Kırsal Kalkınma Yatırımlarının Desteklenmesi Hibe Programı** kapsamında verilen projelerde önemli ölçüde kabul görerek uygulama aşamasına gelmiştir (Çizelge 1).

Çizelge 1: TTK Katılımcısı Olduğu Proje Grupları ve Katkı Oranları

Proje Grubu	Proje Sayısı	Proje Bedeli	Hibe	TTK Katkısı	TTK Katkısı (%)
AB GAP Bölgesel Kalkınma Programı	4	1 698 109 Euro	988 296 Euro	109 813 Euro	6.47
Kırsal Kalkınma Yatırımları Destekleme (1-2 Etap)	16	6 016 327 TL.	2 162 712 TL.	3 824 615 TL.	63.57
Kırsal Kalkınma Yatırımları Destekleme (3. Etap)	17	5 709 326 TL.	2 734 663 TL.	2 974 663 TL.	52.10
Kırsal Kalkınma Yatırımları Destekleme (4.Etap)	12	6 805 716 TL.	2 689 770 TL.	4 115 946 TL.	60.48

Kaynak: Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği Kayıtları 2011, Ankara.

Çizelge 1’den izlenebileceği gibi TTK’leri özellikle kırsal kalkınmaya dönük yatırımların desteklenmesi konusunda yürütülecek projelere önemli ölçüde katkı sağlayarak kırsal kesim insanların ekonomik yönden güçlenmelerine destek vermektedir.

Söz konusu projelerin hayata geçirilmesi ile ülke genelinde kurulacak olan hububat depoları, meyve sebze işleme paketleme tesisleri, arı ürünleri işleme ve paketleme, tohum hazırlama tesisleri, v.b. yatırımlar ile Tarım Kredi Kooperatifleri ortaklarının ürünleri aracısız tüketiciye ulaştırılacak, ürünler değerinden satılarak ortakların gelirleri artacak dolayısıyla tüketiciler ucuz ve güvenilir gıdaya kavuşacaktır.

Ayrıca, Avrupa Komisyonunun GAP Bölgesel Kırsal Kalkınma Hibe Programına Malatya Bölge Birliğine bağlı kooperatifler adına verilen 4 adet proje kabul görmüştür. Kabul gören 4 proje kapsamında Batman ve Diyarbakır ilinde 20 köy de toplam 160 ortağa 640 adet gebe düve dağıtımı yapılmış olup projelerin toplam 1.729.336 Euro olan proje tutarının 977.520 Euro’su hibe olarak Avrupa Komisyonundan, kalan miktarı kooperatiflerin kaynaklarından karşılanmıştır.

SONUÇ

Son yıllarda Türkiye'de tarımsal kredi alanında hızlı değişimler yaşanmakta, bu süreçte T.C. Ziraat Bankası yanında özel bankaların tarım sektörünün finansmanına yönelik uygulamaları artmaktadır. Yıllardır kamu kaynaklarıyla kırsal kalkınmanın önemli öğelerinden biri olan tarım işletmelerinin kredilendirilmesinde özel sektör kaynakları da artık işler hale gelmiştir. Tarımda yaşanan değişimlerin etkisiyle kırsal alanda üretim yapısının gelişmesi, tarımsal girdi ve tarımsal sanayiye finansal destek sağlayan organizeli örgütlerin, tarımsal yapı ve faaliyetlerin özelliklerini dikkate alarak kredileme politikalarını planlamaları ve uygulamaları yaygın olarak görülmektedir. Ancak kalkınma sürecinde tarım işletmelerinin ekonomik ölçek sınırına ulaşmaları, entansif üretimde bulunmaları, teknolojik yapılarını geliştirmeleri, uzun vadeli alt yapı yatırımlarını gerçekleştirmeleri gerekmektedir. Kalkınmanın önemli bir parçası olarak görülen bu uygulamaların yapılabilirliğini artırmada finansal kaynak gerekmektedir. Bu aşamada özellikle devlet ve kooperatiflerin yürütecekleri kırsal kalkınma projelerinin önemi ortaya çıkmaktadır. Son dönemlerde TKK'lerince AB ve ulusal kaynaklardan da destek alınarak yürütülen/yürütülmesi planlanan projelerin kırsal kalkınmaya önemli katkıları olacağı aşikardır. Bu aynı zamanda TKK'lerinin gerçek sahipleri olan kırsal kesim insanının kooperatiflerine daha çok sahip çıkmalarına da yol açacaktır.

KAYNAKÇA

ANONİM, (2002). Avrupa Birliğine Üyelik Yolunda Türkiye Kırsal Kalkınma Politikası Raporu, Kırsal Kalkınma Çalışma Grubu, Ankara, 2002.

ANONİM, (2004). II. Tarım Şurası Sonuç Raporu, (X. Komisyon, Tarımsal Örgütler ve Örgütlenme). <http://tarimsurasi.tarim.gov.tr/10.komisyon.pdf>.

ANONİM, (2011) TKB Stratejik Hedefler ve Planlar ile ilgili rapor.

GÜLÇUBUK B. (2005/a). AB ve Türkiye'de Kırsal Yapı ve Kırsal Kalkınma", Ankara 2005 s. 2.

GÜLÇUBUK B. (2005/b). Kırsal kalkınma, Türkiye'de Tarım, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Ankara.

GÜNEŞ, E. (2009). Türkiye'de Tarımın Kredilendirilmesindeki Gelişmeler ve Tarım Sektörüne Yansımaları, Türk Tarım Dergisi Mayıs-Haziran sayı: 187, 14-22, Ankara.

TARIM KREDİ KOOPERATİFLERİ MERKEZ BİRLİĞİ KAYITLARI 2011, Ankara.

TEDGEM (2011). http://www.tedgem.gov.tr/kasdp_anlatim.asp

TKB (2011). Kırsal Kalkınma Planı (2007-2013), Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Ankara.

TURHAN, M. S. (2005). Avrupa Birliği Üyeliği Yolunda Türkiye Kırsal Kalkınma Tedbirleri Uygulama Süreci, T.C. TKB Uzmanlık Tezi, Ankara.